Hrvate je cenil zlasti kot vojake

Janez Vajkard Valvasor in sosede Kranjske (4): Hrvaški prostor

ZAGREB V XII. KNJIGI SLAVE VOJVODINE KRANJSKE (1689)

Tako rekoč diametralno drugačna kot do Beneške republike in nasploh do Italije sta bila odnos in zanimanje Janeza Vajkarda Valvasorja (1641–1693) za jugovzhodno soseščino Kranjske, ki jo lahko v modernem pomenu besede imenujemo hrvaški prostor. Temu je vsekakor najprej botrovala tesna povezanost Hrvaške in Morske vojne krajine s Kranjsko, ki je leta 1578 in nato še 1625 skupaj s Koroško prevzela finančno breme tega dela Vojne krajine. Razlog za njuno obširno obravnavo v XII. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* (1689) je bil po Valvasorjevih besedah prav ta: ker ju plačujejo kranjski stanovi.

In ker so se v teh dveh krajinah branile meje skrajne jugovzhodne dežele Svetega rimskega cesarstva (Nemškega cesarstva), se je velik del vojaške in vojne zgodovine Kranjske odvijal na branikih in bojiščih Vojne krajine, pa tudi na bližnjih območjih, ki jih je zasedla osmanska vojaška sila. Nikakor ne gre prezreti, da je ob izidu *Slave vojvodine Kranjske* že šest let potekala za Avstrijo in krščanske sile v glavnem uspešna dunajska vojna (1683–1699), ki se je začela z osmanskim obleganjem Dunaja. Zanimanje za območja bojev in za osvobojena ozemlja je bilo torej v tem času precej večje in je imelo širši evropski domet.

Hrvaški prostor in XII. knjiga *Slave*

Tako je Valvasor jugovzhodni soseščini Kranjske posvetil celotno XII. knjigo *Slave*. Njen naslov govori o štirih mejnih krajinah – Hrvaški, Morski, Slavonski in Banski – ter o turških in krščanskih mejnih utrdbah, poveljnikih, Senjčanih in Uskokih. V knjigo je uvezen tudi zemljevid Hrvaške z mejami in zgodovinskim grbom s šahovnico. V takšnem pristopu in izrecnem imenovanju Zagreba kot prestolnice Hrvaške, ki je tedaj veljal še pretežno za prestolnico Slavonije, lahko prepoznamo hrvaški politični in idejni koncept, ki ga je zastopal Valvasorjev prijatelj Pavao Ritter Vitezović. Tako je kranjski polihistor vključil v knjigo tudi krajši poglavji o Slavonski in Banski krajini, čeprav po njegovih besedah Kranjske ne zadevata in ju je poznal precej slabše. Še več, prostorsko je posegel prek meja Hrvaške in Vojne krajine, saj je zajel nekoč krščanske, zdaj turške mejne utrdbe vse do Bihača, Kaniže, Osijeka, Sigeta in dalmatinskega Klisa, ki je medtem edini spet pristal v krščanskih rokah.

V XII. knjigi *Slave* so posebej dragoceni opisi trdnjav Hrvaške in Morske krajine, med katerimi prednjačijo opisi Karlovca, Senja in Reke. Iz Valvasorjevih besed veje navdušenost nad odličnimi vojaškimi lastnostmi Hrvatov in Uskokov, še posebej Senjčanov. Teža njegovih poročil je tem večja, ker ne temeljijo samo na zgodovinopisnih delih, ampak v največji meri na arhivskem gradivu (večidel na arhivu kranjskih deželnih stanov), na avtorjevih osebnih podatkih in izkušnjah.

Niti približno tolikšne Valvasorjeve pozornosti kakor Vojna krajina ni bila deležna civilna Hrvaška, tj. današnja celinska severozahodna Hrvaška z Zagrebom. Njen kratki opis, ki mu je posvečeno prvo poglavje XII. knjige *Slave*, služi pravzaprav le za okvir in uvod v obravnavo mejnih utrdb kot osrednjega predmeta knjige. Sami Hrvaški je odmerjena samo dobra stran, nato pa je na nekaj več kot dveh straneh vključno z bakrorezom predstavljen Zagreb. Nobeno drugo hrvaško mesto ni niti omenjeno.

VALVASORJEVI BOGATA KNJIŽNICA IN GRAFIČNA ZBIRKA STA SE ZNAŠLI ZUNAJ KRANJSKE IN OBOGATILI PRESTOLNICO SOSEDNJE HRVAŠKE.

Polihistorjevi siceršnji stiki s hrvaškim prostorom

O Valvasorjevih stikih in srečanjih s hrvaškimi kraji imamo sicer zelo malo konkretnih poročil. Da se je nekoč mudil v vzhodni in jugovzhodni soseščini, je izpričal na dveh mestih v XII. knjigi *Slave*. Tako iz prav kratkega opisa Slavonske krajine izvemo, da je minilo že dvajset let, odkar se je nekoliko seznanil s tistimi predeli, ko se je bojeval pod poveljstvom grofa Nikole Zrinskega (v turški vojni 1663/64). O svojem naslednjem zadrževanju v Vojni krajini je Valvasor na kratko spregovoril v poglavju o turških mejnih utrdbah. »Pred devetimi leti«, tj. leta 1680 ali 1679, naj bi se na lastne oči prepričal, kako Turki utrjene mejne kraje pogosto puščajo prazne in nezaščitene, ko gredo plenit.

Oseba, na katero se je Valvasor pri svojih stikih s Hrvaško nedvomno najbolj opiral, je dobrih deset let mlajši Pavel (Pavao) Ritter Vitezović (1652–1713), znameniti zgodovinar, slovničar, leksikograf, pesnik in pisatelj, na katerega je kranjski polihistor precej vplival. Pri opisu njegovega rodnega Senja mu je tako namenil skoraj celo stran. Med drugim je izpričal, da je mladi Senjčan v letih 1676 in 1677 bival pri njem na Bogenšperku, kjer je napisal pesniško zbirko, in navedel še 16 Ritterjevih rokopisnih del. Še več, v VI. knjigi *Slave* ga je uvrstil nič manj kakor med kranjske pisce. O dolgotrajnem prijateljstvu Janeza Vajkarda z učenim hrvaškim plemičem pričajo tudi Ritterjeve pozdravne pesmi v kar petih Valvasorjevih delih.

Usoda Valvasorjeve knjižnice

Ne nazadnje je s Hrvaško in z Ritterjem povezana tudi usoda Valvasorjeve knjižnice in grafične zbirke, ki sta še za njegovega življenja pristali v Zagrebu in tam ostali do danes. Janez Vajkard se je moral od njiju ločiti zaradi finančne stiske malo pred smrtjo, med letoma 1691 in 1693. Po starejšem hrvaškem zgodovinarju Vjekoslavu Klaiću naj bi zagrebški škof Aleksandar Ignacije Mikulić kupil knjižnico (vključno z zbirko) za okoli 4000 goldinarjev. Pobudo za nakup je Klaić pripisal Pavlu Ritterju Vitezoviću, sicer Mikulićevemu sošolcu, in pogojno še kakšnemu jezuitu. Sodobnih zapisov o Mikulićevi pridobitvi knjižnice žal ne poznamo. Časovno najbližje ji je pismo, ki ga je Mikulićevemu nasledniku škofu Martinu Brajkoviću leta 1703 poslal polihistorjev sin Volfgang Vajkard, sicer frančiškan. V njem je z distanco dobrega desetletja zatrjeval, da je njegov oče knjige in grafike zagrebški škofiji podaril, vendar si je slednje glede na Valvasorjeve gmotne težave komajda mogoče predstavljati. Kakor koli, Valvasorjeva najdragocenejša materialna zapuščina se je znašla zunaj Kranjske ter obogatila prestolnico sosednje Hrvaške. S tem je Valvasor v poznejšem času za hrvaški prostor postal še zanimivejši in ga je na poseben način povezal s slovenskim.

BORIS GOLEC